

Pogansko u "Pričama iz davnina" Ivane Brlić Mažuranić

Ivšić, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:730781>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-05**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

**SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE PULA
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI**

IVANA IVŠIĆ

**POGANSKO U „PRIČAMA IZ DAVNINE“
IVANE BRLIĆ-MAŽURANIĆ**

Diplomski rad

Pula, 2016.

**SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE PULA
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI**

IVANA IVŠIĆ

**POGANSKO U „PRIČAMA IZ DAVNINE“
IVANE BRLIĆ-MAŽURANIĆ**

Diplomski rad

JMBAG: 0265004629, redoviti student

Studijski smjer: Učiteljski studij

Predmet: Dječja književnost

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Filologija

Znanstvena grana: Teorija i povijest književnosti

Mentor: doc.dr.sc. Vjekoslava Jurdana

Pula, 2016.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Ivana Ivšić, kandidat za magistru primarnog obrazovanja, ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

Ivana Ivšić

U Puli, 6. srpnja, 2016. godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Ivana Ivšić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom POGANSKO U „PRIČAMA IZ DAVNINE“ IVANE BRLIĆ-MAŽURANIĆ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

Ivana Ivšić

U Puli, srpanj, 2016.

SADRŽAJ:

1. Uvod	1
2. Staroslavenska mitologija	4
3. Od bajke do fantastične priče	12
4. Bajke i mitovi – složena povezanost	14
5. Različitost u "nevjerovatnom"	16
6. Utjecaj životnih okolnosti Brlić-Mažuranić pri oblikovanju mitologije	19
7. Fikcija Ivane Brlić-Mažuranić	23
7.1. Stil i kompozicija	25
8. Zaključak	34
9. Sažetak	35
10. Literatura	36

1. Uvod

Bajkama, legendama i mitovima nazivamo priče o čudesnim događajima u kojima se glavni junak svojom hrabrošću i mudrošću suprotstavlja silama zla. Uz njih se vežu termini "čudesan" i/ili "čudesnost", a čuda koja se odvijaju u tim istim pričama nikoga ne iznenađuju, niti užasavaju same sudionike događanja. One se odvijaju kao nešto uobičajeno.

Bajka je svojom nevjerovatnom fabulom, i arhetipskim jezikom oduvijek budila zanimanje suvremenika, koji su je pokušavali na razne načine obraditi, ili doraditi. Ova je književna vrsta prošla svoj razvojni put. Tako postoje brojne podjele bajki, a nazivi nisu usuglašeni. Pojedini nazivi kategorija su: narodna ili usmena i umjetnička bajka; klasična i moderna bajka, narodna i nenarodna bajka. Iako se često govori o velikoj sličnosti čudesnoga svijeta bajki i onoga fantastike, namjera je ovoga rada proučiti odraz strukturnih, epistemoloških i ontoloških razlika između bajke i fantastike u zbirkama *Priče iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić.

Sama spisateljica je svakako jedna od najprepoznatljivijih ikona hrvatske nacionalne književnosti uopće, a njezina zbirka *Priči* pripada kategoriji djela koja su svakome građaninu u jednom periodu života bivala u rukama. Neizbježno će biti, za ovaj rad, prodrijeti u koketiranje koje je sama spisateljica činila sa slavenskom mitologijom kroz čitav niz likova i događaja.

Bajke Ivane Brlić-Mažuranić nadahnute su narodnim izrazima, i usmenom predajom, a bajkovitu strukturu pojačavaju inicijalne i epiloške formule koje su svojstvene narodnoj bajci. Ovaj rad će se tako baviti njezinim djelima koja se nalaze u *Pričama iz davnina*, ali će teoretiziranje proširiti i ostalim sličnim pričama, koje nisu uklopljene u zbirku, a sve u svrhu boljeg upoznavanja s književnim djelom, i tematikom ovog rada.

PREDMET I CILJEVI RADA

Predmet rada će biti komparacija slavenskih, odnosno, narodnih elemenata koje je Ivana Brlić-Mažuranić popularizirala svojom zbirkom pripovijetki.

Ciljevi rada su:

- analizirati elemente slavenskog/narodnog duha
- prepoznati elemente narodne bajke koje utječu na kompoziciju pripovijetki
- ustvrditi slavenske elemente kroz same likove djela *Priči iz davnina*
- analizirati nadnaravne elemente koje ističu lokalnu, nacionalnu, pa čak i regionalnu pripadnost.

HIPOTEZE

H1 - Rad će se baviti slavenskom mitologijom, njezinom usmenom predajom, te u konačnici, načinom komponiranja pripovijetki. Spisateljica je osebnim stilom pisanja pokušala približiti sadržaj hrvatskim čitateljima, zadržavajući slavensku mitologiju.

H2 - Nužna je usporedba slavenskih mitova sa bajkama književnice Ivane Brlić-Mažuranić. Upravo su bajke temeljene na raznim, narodnim mitovima i legendama. Može se uočiti neobična sličnost koje se pojavljuju u jednim i drugima.

H3 - Spisateljica je svojim djelovanjem, i obradom staroslavenskih/poganskih mitova željela zadržati narodni duh, te očuvati usmenu predaju karakterističnu za mjesto u kojem su se razvile.

METODE ISTRAŽIVANJA

Metode istraživanja koje se koriste prilikom izrade diplomskog rada su u skladu s definiranim

problemom, predmetom, hipotezama i ciljevima istraživanja, a odnose se na sljedeće metode:

- ❖ Metoda indukcije – na temelju pojedinačnih ili posebnih činjenica dolazi se do zaključka o općem sudu. Prilikom pisanja ovog rada indukcija će se koristiti za donošenje zaključaka na temelju prikupljenih podataka i literature.
- ❖ Metoda dedukcije - iz općih stavova izvode se posebni i pojedinačni zaključci. Dedukcija uvijek pretpostavlja poznavanje općih znanja na temelju kojih se spoznaje ono posebno ili pojedinačno.
- ❖ Metoda analize i sinteze - analiza je raščlanjivanje složenih pojmova, sudova i zaključaka na njihove jednostavnije sastavne dijelove te izučavanje svakog dijela za sebe i u odnosu na druge dijelove. Sinteza je postupak znanstvenog istraživanja putem spajanja dijelova ili elemenata u cjelinu, sastavljanja jednostavnih misaonih tvorevina u složene i složenih u još složenije.
- ❖ Metoda dokazivanja – misaono sadržajni postupak kojim se utvrđuje istinitost pojedinih spoznaja, stavova ili teorija. Ovom metodom će se služiti u dokazivanju (ne)točnosti postavljene istraživačke hipoteze.
- ❖ Metoda deskripcije – postupak opisivanja činjenica te empirijsko potvrđivanje njihovih odnosa.
- ❖ Metoda komparacije - način uspoređivanja istih ili srodnih činjenica, tj. utvrđivanje.

2. Staroslavenska mitologija

U početku stari Slaveni su štovali, pored raznih starih božanstava, i posebno božansko trojstvo, u sastavu boga Peruna, Potrimbe – donositelja plodnosti i Pokola – zloduha podzemlja. Ovo trojstvo štovali su pod starim dubovima, u koje bi urezali likove navedenih bogova trojstva, a pred njima bi bili postavljeni žrtvenici, na kojima su se polagale žrtve bogovima. Nevidljive ruke bogova upravljaju svim prirodnim pojavama. Slavenski bog vatre i neba, stvoritelj svega na nebu i zemlji, prvo božanstvo Sunca kod Slavena, bio je Svarog. Korijen svar- je indoeuropski Sunce + nastavak og (cert-og=dvorana, brl-og, vrtl-og). Prema tome Svarog znači mjesto Sunca, nebo, personificirano znači i samog boga neba, boga Sunca¹. Svarog je povezivan s kovanjem željeza i vatrom. Uspoređuju ga s grčkim Uranom i Hefestom (božjim kovačem). Prema ruskoj legendi, Svarog je iskovao sunce i postavio ga na nebo.

Svarog je imao dva sina: *Dažbog* – personifikacija sunca, i *Svarožić* – bog vatre i domaćeg ognjišta, koji na glavi ima klobuk protiv žege, u desnoj ruci drži rog obilatosti, o lijevome boku mač kojim je sjekao zloduha jureći na svome konju.

Nakon bezbrojnih godina vladavine, *Svarog* je predao vlast sinovima, pa je *Dažbog* postao vrhovno slavensko božanstvo. *Dažbog* je postao simbolom sreće i pravde, možda stoga što su Slaveni trpjeli strašne zime, pa je sunce i svjetlo donosilo i ugodu i opstanak. Živi u zlatnoj palači, na istoku, u zemlji gdje ljeto vječno traje. Svakog jutra bi kretao iz palače u dijamantnim kočijama koje su vukli bijeli konji, kojima je iz nozdrva frcala vatra, i prelazio bi preko neba. Služile su ga dvije prekrasne djevice, jutarnja i večernja zvijezda, a savjetovalo ga je 7 sudaca – planeta. Kometi su mu bili glasnici. U nekim mitovima piše da se *Dažbog* rađa svakog jutra, u podne postaje lijep mladić, a svake večeri umire [Vukelić, 2004.]. U legendama, često se pojavljuje u obliku hromog vuka (vukovi - inkarnacija duša) ili kao *hromi Daba*. Pojavom kršćanstva pretvoren je u Sotonu. U nekim legendama *Dažbog* je gospodar zemlje, protivnik božji, "car na zemlji". U nekim mitovima se, kao njegova, družica spominje *Dajbaba ili Baba*.

¹ Journey through slavic mythology <https://russianculture.wordpress.com/2010/12/20/slavic-mythology-svarog-%D1%81%D0%B2%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B3/>.

Mokoš je povezivana s prirodnim ženskim poslovima, posebice pređenjem. To je žensko božanstvo, boginja plodnosti, zaštitnica žena. Zvana je *Mati-Syra-Zemlya*, što bi u prijevodu predstavljalo plodnu *Majku Zemlju* [Vukelić, 2004.]. Ona striže ovce i prede vunu. Luta maskirana kao žena i posjećuje kuće, obavljajući kućne poslove. Noću se ostavlja pramen vune kao ponuda *Mokoši*. Smatra se da je ona u početku imala ulogu kućnog duha, te da je *Mokoš* tamna kao što je i crna plodna zemlja. Po nekim slavenskim legendama ona je žena boga *Svaroga*. Na njen nagovor, *Svarog* je odlučio stvoriti na zemlji biće koje će izgledom biti kao on. Udahnuo je život jednom hrastu, iz kojeg je nastao prvi čovjek, a *Mokoš* je udahнула život drugom čovjeku i nastala je prva žena. Njezin kip u hramovima je u sjedećem položaju, kao i *Svarogov*. Na njemu su rezbareni razni predmeti iz domaćinstva i likovi žena. Njoj u čast prali su se kipovi i drugi idoli u vodi.

Hors, *Horz* je istočnoslavensko božanstvo za koje se pretpostavlja da je formirano pod utjecajima s juga. *Hors*, kao i *Dažbog*, je božanstvo sunca. Njegov drveni idol se nalazio u Kijevu, uz idole *Peruna*, *Dažboga*, *Striboga*, *Semargla* i *Mokoši*. Može se sa sigurnošću ustvrditi da *Hors* nije slavenska riječ. *Horsovo* ime dovodi se u vezu s egipatskom riječju *horz-hor* (označavala je jutarnje Sunce), perzijskom *Khores* i židovskom *Cheres* (*phelvi khorsed*) koja označava Sunce. U epu "Slovo u polku Igorevu" spominje se *Hors*. Knez *Vsevolod* je bježao, prije nego su pijetlovi zapjevali, od Kijeva do *Tmutorakana* i presijecao put velikom *Horsu*. Prema tome, knez je stigao u *Tmutorakan* prije Sunčeva izlaska.

Slaveni su poštovali tlo za koje se vjerovalo da ga posjeduje *Mati Vlažne Zemlje*, koja je uvijek štovana u svojem prirodnom obliku i nikad joj se nisu pripisivale ljudske osobine. U rano proljeće zemlju se smatralo trudnom i nije ju se smjelo ozlijediti, tj. raniti motikom do zimskog ekvinocija. Zauzvrat bi se odužila velikim izobiljem u proljeće. Dok su se davale svečane prisege, u ruci se držao komad zemlje, katkad i u ustima. Mladenci su polagali bračne zavjete s grumenom zemlje na glavi. Sve do ranih godina 20. stoljeća ljudi su se u nedostatku svećenika ispovjedili zemlji te tražili njen oprost prije smrti [Vukelić, 2004.].

Bog mjeseca je poznat kao Mjesjac i prikazivan je na dva načina: kao ćelavi starac koji strpljivo čeka da se *Dažbog* vrati s dnevnog putovanja; i kao prekrasna mlada žena udana za *Dažboga*. Zbog njihova burnog odnosa, potresi su se pripisivali njihovim svađama, a neplodne zime njihovim razdvajanjem **[Vukelić, 2004.]**

Danica je svijetla božica sutona. Drevni Slaveni smatrali su je zaštitnicom ljudskog sna. Prvo svjetlosno tijelo koje se pojavljuje na večernjem nebu je Večernja zvijezda ili Večernjača - Danica. Njezino je mjesto na zapadu, gdje se večernja vrata rasklapaju po mrkloj noći. Planeta

Venera je u našem narodu poznata pod imenom Danica ili Večernjica. Vidi se samo navečer poslije zalaza Sunca ili samo u zoru poslije izlaza Sunca, zato ju onda zovemo Zora. Danica je Sunčeva i Zorina sestra.

Zora je svijetla božica jutarnjeg svanuća, mira i sloge, jutarnja zvijezda, zaštitnica jutarnjeg rada. Ona daje Suncu snagu. Na izmaku noći, prije nego dan osvane, ponovno se pojavljuje zvjezdana božica na istočnom nebeskom svodu (dok se Danica pojavljuje na zapadnom).

Slaveni su poznavali tri boga vjetra – sjeverni, zapadni i istočni. Govorilo se da žive na otoku Bujanu, a njihova se čud odražavala na prirodu vjetra **[Vukelić, 2004.]**

Svantevid, Svetovid, Swiatowit, Sutvid, Vid je povezan s ratovima i proricanjem. Opisivan je kao četveroglavi bog, čije su dvije glave gledale naprijed, a dvije natrag. Ovako udruženih glava, on može obuhvatiti pogledom sve strane svijeta (Svevid).

Njegov konj bijele boje čuvan je u njegovom hramu i o njemu su se brinuli svećenici. Vjerovalo se da Svantovid ratuje protiv neprijatelja jašući na ovom konju, koji je služio i za gatanje. O Svantevidu su ovisili uspjesi ratnih pohoda, trgovačkih putovanja, bogatstvo žetve. U isto vrijeme on je držao jedan luk ili mač, kao simbol rata, i rog za piće. Svantevidu su prinošene životinjske žrtve. Baltički Slaveni su ga prihvaćali kao prvog ili najvišeg boga. Vjeruje se da je dolaskom kršćanstva Svantevid i dalje ostao u slavenskom narodu kroz lik svetog Vida.

U rijeci Zbrucz (pritoka Dnjepra), kod Husiatina, na međi prema Podolji, 1848. godine pronađen je 2.70 metara visok kameni stup s izrađenim reljefnim ukrasima. Poljski arheolozi iz Krakova pretpostavljaju da je to kip staroslavenskog boga Swiatowita. Taj četverouglasti stup prikazuje: na vrhu lik četveroglavog boga Swiatowita, sa šeširom na glavi i rogom obilja u ruci, obučen je u dugu haljinu, o pojasu mu visi dugi mač, a uz njega je konj. U sredini se nalazi lik žene, najvjerojatnije božanstvo

povezano s plodnošću, a u podnožju je lik boga koji podignutim rukama podupire svijet. Ovaj kameni idol poznat je pod imenom Zbruczski idol, a likovi isklesani na njemu najvjerojatnije simboliziraju: gornji (duhovni) svijet, prikazan kroz lik četveroglavog božanstva, zemaljski (ljudski) svijet, koji simbolizira lik žene, i donji svijet (pakao), prikazan kroz lik božanstva koje rukama podupire gornje svjetove (Internet).

Jarovit, Jarevid, Gerovit, Gerovid je božanstvo zapadnoslavenskog panteona. Jarovit je uspoređivan s Marsom, jer je bog rata, srdžbe, jarosti. Smatran je i božanstvom plodnosti. Korijen jar u Jarovitovom imenu znači nasilan. U Jarovitovom hramu u Wolgastu čuvao se štit koji su iznosili svaki put kad su molili za pobjedu u borbi. Štit je bio neobično velik i obložen zlatnim pločicama.

Triglav, Troglav je troglavi bog ratnik. Za njegov kult, kao i za Sventovitov, značajan je hram s crnim konjem. Njegova tri lica su predstavljala nebo, zemlju i podzemni svijet. Kroničar Ebbo je ostavio zapis o ovome božanstvu **[Vukelić, 2004.]**. Prema njemu, svećenici tog idola tvrde da Triglav ima tri glave, jer vlada trima kraljevstvima: nebom, zemljom i paklom, a povež mu je preko očiju jer ne želi gledati grijeh ljudi. Smatralo se da njegove oči imaju veliku moć, pa su na kipovima oči na sve tri glave bile pokrivene. Ime boga Triglava sačuvano je u imenima najviših planina i planinskih vrhova (Troglav - vrh na Dinari, Triglav - najviši planinski masiv u Sloveniji). Pomeranski Slaveni su u Szczecinu imali hrast s izvorom pod njim, koji je bio posvećen bogu Triglavu. Naime, Pomerani su potpuno napustili štovanje u obliku trojstva, a uspostavljen je kult bog Triglava. Pomeranima je Triglav predstavljao Peruna, Potrimbu i Pokola.

U povodu arheološkog istraživanja starih gradina u okolici Knina, u odlomku Ždrapanj, koji leži ispod Bribirske gredine, pronađeni su razni predmeti iz pretkršćanskog doba Slavena, kao i posude u koje se stavljala hrana i piće za mrtvace. Pored ostalog, tamo je u gomili ruševnog kamenja, kraj brežuljka koji se i danas zove Suvid, pronađen i kameni kip s tri glave. Taj nalaz podsjeća na staro vjerovanje Slavena i troglavo božanstvo Triglava. Ovu pretpostavku potkrepljuje još to što se nedaleko ovog lokaliteta uzdiže Troglav, najviši vrh Dinarskog velegorja. Do otkrića Troglavljeva kipa došlo je nakon dugogodišnjih istraživanja, koja je od 1889.godine vršilo Hrvatsko starinarsko društvo u Kninu. Tamo su nađeni i drugi

ostaci srednjovjekovnih spomenika iz doba hrvatskih narodnih vladara **[Vukelić, 2004.]**

Trojan je ponekad prikazivan kao bog noći s voštanim krilima (na Balkanu) ili kao demon. Povezivan je s rimskim imperatorom Trojanom (107. - 117. g.). Neki autori povezuju lik Trojana i boga Triglava. U narodu postoji legenda o Trojanovoj smrti. Prema njoj, Trojana je Sunce stiglo na putu. Sakrio se pod plastom sijena, ali su volovi prevrnuli plast. Sunčeve zrake suga dotakle i ispržile.

Morana, Morena, Maržana, Marana, Mora. Ime Morane je u vezi praindijske riječi "mara", što znači silom umrijeti. Naziv "morena" označuje strahotne snježne lavine i ledenjake. Morana je boginja smrti i zime, pojavljuje se u raznim obličjima. Najčešći je lik lijepo djevojke crne kose i izuzetno bijele puti, s vučjim očnjacima i kandžama na rukama. Mnogi tumače da je njen drugi lik onaj Babe Ruge (Baba Jaga, Baba Zima), ružne stare vještice. Stari Slaveni su vjerovali da sve zimske nepogode, studen, snijeg, led i smrt dolaze od Morane, te su je prozvali boginjom smrti ljudskog, životinjskog i biljnog svijeta. U nekim slavenskim narodima postojao je običaj spaljivanja Morane ili Babe Ruge, u znak da je zimska opasnost prošla. U Dalmaciji i Sloveniji taj se običaj i danas održava u obliku povorke maškara s lutkom Morane na čelu, koju se spaljuje u prisustvu mnoštva naroda. Moranina lutka je korištena u ritualima vezanim za umiranje i uskrsnuće u prirodi ili u dozivanju kiše.

Kod Istočnih Slavena, Morana je boginja plodnosti, zaštitnica žena i ženskih poslova, posebno predenja. Njen drveni idol postavio je knez Vladimir na brdu u Kijevu, pored idola Peruna i ostalih bogova. Na sjeveru Rusije nazivaju je i Mokuša i u legendama je prikazuju kao ženu velike glave i dugih noktiju. Njezin kult je, sudeći prema toponimima, bio raširen i kod Zapadnih Slavena.

Prema periodizaciji slavenske mitologije po V. V. Ivanovu i B. N. Toporovu², slavenska mitologija se može podijeliti na stupnjeve. Prvom stupnju slavenske mitologije pripadaju dva praslavenska božanstva - Perun i Veles, čija su imena vjerno rekonstruirana, kao i pripadajuća im ženska božanstva. Oni su međusobno povezani kao sudionici olujnog mita: bog nepogode Perun, koji živi na nebu, na najvišem vrhu planine, progoni svog zmajolikog neprijatelja Velesa, koji živi na zemlji. Perun - gospodar oblaka i groma. Smatra se da je bio najmoćniji slavenski bog, bog

² Sanja Stipanec, Nodilova rekonstrukcija slavenske mitologije pomoću srpskoga i hrvatskoga usmenoknjiževnog blaga, diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013
<http://darhiv.ffzg.unizg.hr/2242/5/DIPLOMSKI%20RAD%20stipanec.pdf> .

grmljavine, groma i bure, onaj koji udara, tuče (korijen per - naporna misao, silan udarac), kao Thor u Germana, Zeus Keraunos u Grka, Juppiter Fulgur u Rimljana. Povezuju ga i s likom Sv. Ilije. Bog Perun često je prikazivan kao ljudsko biće sa srebrnom glavom i zlatnim brkovima. Njemu se molilo u trebištima i svetim šumama, posebno pod drvom hrasta. On u rukama drži ognjeni kamen, sličan gromu, jer riječ Perun kod Rusa i Poljaka znači grom. Stari Slaveni su vjerovali da grmljavina nastaje kada siloviti Perun izleti iz svojih dvora u kočiji. Vjerovalo se je da se pojavljuje u proljeće kako bi donio kišu, učinio zemlju plodnom, otjerao oblake i donio sunčevu svjetlost.

On ispaljuje svoje munje na Velesa tj. šalje kišu na Zemlju te time donosi plodnost. Perunovo magično oružje su strijele (munje).

Perun nije samo donosilac plodnosti, on je i ratničko božanstvo kojemu su prinašane biljne i životinjske žrtve i donošen ratni plijen. Vjerovalo se da je on taj koji uništava neprijateljske zemlje tučom. Uz njegov kult vezani su i obredi prizivanja kiša. U Bugarskoj i Makedoniji je do prve polovice 12. st. postojao običaj prizivanja kiše među seljacima. Centralni lik u tom obredu je mlada djevojka zvana Perperuna, čije ime je očito povezano s Perunovim imenom. Folklor sjeverne Grčke također ima sličan obred s djevojkom Perperunom, Albanci imaju Pirpirunu, Rumunji Perperonu. U mitologiji Albanaca postoji bog groma Perendi, za kojeg se smatra da je preuzet iz mitologije Južnih Slavena. Prilikom sklapanja ugovora i polaganja zakletvi pozivalo bi se ime boga Peruna i Volosa - boga stada. Povezuju ga s biljkom perunikom, koja se zove i bogiša (božja biljka). Godine 980. Vladimir Veliki je stvorio za njega dva kulturna središta, jedno u Kijevu, a drugo u Novgorodu. U njegovom hramu u Novgorodu gorjela je i noću i danju vatra naložena od hrastovog drva. Ako se nepažnjom slugu vatra ugasila, svi bi odmah bili osuđivani na smrt. Kada je 988. godine Vladimir pokršten, idola su bacili u rijeku Dnjepar, a lug za žrtvovanje uništili.

Veles – Volos – Voloh je slavenski bog stada, zemaljsko božanstvo vezano za vode i nizine. Obožavanje Velesa najduže se zadržalo kod balkanskih i karpatskih Slavena. Perun i zmajoliki Veles su sukobljeni. Uzroci sukoba su Velesova krađa životinja, ljudi i žena. Veles se skriva i pretvara u razne životinje i ljude. Perun prilikom tog dvoboja baca munje, razbija stijene.

Rezultat bitke su kiša i plodovi prirode. Uz kult Velesa vezane su maškare i vučari (oponašanje vukova). U folkloru slavenskih naroda zabilježen je običaj vezanja klasja, u kojem glavnu ulogu ima žena koja veže klasje. Za tu ženu se u nekim

krajevima govorilo da veže Velesovu bradu, dok se u drugim krajevima govorilo da veže Perunovu bradu. U narodu je bilo rašireno vjerovanje da je tim činom žetva zaštićena od demona. Odatle je i nastao izraz "puna šaka brade". Nakon primanja kršćanstva, Veles je povezivan s kršćanskim svecem Vlahom/Blažom, koji je zaštitnik stada i grla.

Nižem stupnju pripadaju božanstva povezana s proizvodnim ciklusima i sezonskim poljoprivrednim obredima. To su bogovi Rod i Cur kod Istočnih Slavena, kao i brojna ženska božanstva, kakva je Mokoš.

Rod je predstavljao vrhovno božanstvo zemljoradnje. Bio je bog koji je stvorio svijet i život: stvorio je čovjeka, osnovao obitelj i udružio naciju. To je bog plodnosti i svjetlosti. Usko je povezan s obožavanjem predaka. Njegova žena je Rožanica ("ona koja daje život").

Kod Slavena su postojale svečanosti koje su pratile rođenje i na kojima su se pozivale Rožanice i Rod. Rožanice su bile uz čovjeka pri rođenju i prilikom određivanja njegove sudbine. U to vrijeme je poligamija bila uobičajena među slavenskim narodima, pa se smatra da je možda imao i više žena.

Jarilo je personifikacija proljeća, bog proljetne vegetacije i plodnosti. U jednoj priči on je sin Daboga i Lade. Na Ladinu zapovijed on otvara vrata neba i silazi na Zemlju donoseći proljeće, vraća se na nebo na kraju ljeta. Jarilo je mladić izuzetne ljepote, nosi krunu napravljenu od poljskog cvijeća i svežanj klasja u rukama. Postoji sličnost između bjeloruskog narodnog običaja Jarila i hrvatskog Jurjeva. Uspomena na Jarila sačuvana je u bjeloruskim proljetnim obredima, u kojima je glavni lik, djevojka odjevena u bijelo s cvijećem u kosi, jahala na bijelom konju. U Bjelorusiji je puk Jarila predstavljao kao mladog čovjeka s bijelim plaštem, koji jaši na bijelom konju, a na glavi mu je vijenac proljetnog poljskog cvijeća. U desnoj ruci drži čovječju glavu, a u ljevici mu je klasje.

Kupalo je povezana sa slavljenjem ljetnih solsticija, u noći između 23. i 24. lipnja. Božanstvo je uroda, obilja i veselja. U narodu su izrađivali i lutku (nazivanu Kupalo) od slame ili drva, odjevenu u žensku odjeću, koja je u svečanoj povorci donošena do rijeke i bacana u vodu ili u vatru. U tom običaju važnu ulogu ima kupanje, skakanje preko krijesa, pletenje ivanjskog cvijeća i bacanje cvijeća u vodu. Vjerovalo se da je ovo jedina noć u godini u kojoj paprat cvjeta i da taj cvijet ima magičnu moć. On tada može uništiti demone, podariti uspjeh ili veliko bogatstvo.

Lada je božica proljeća, ljubavi i ljepote. Živi u drugom svijetu zvanom Irij, do proljeća kada se budi, noseći sa sobom proljeće. U jednom ruskom mitu udana je za Daboga. Porevit, Porevid - bog ljeta. Imao je petoglavog idola i prikazivan je bez oružja. Stribog (slavenski sreći - boja, iranski srira - lijep) je bog vjetrova i vjetrove nazivaju njegovim unucima. Idol ovog boga bio je u Kijevu, s idolom Peruna, Horsa, Mokoše, Simargla (o kojemu se gotovo ništa ne zna) i Dažboga. Posebno su ga štovali Rusi zadnjih godina 10. stoljeća.

Vesna (od indoeuropskog korijena vesr - svjetlost, proljeće, svitanje) je pobjediteljica, božica proljeća, posebice obožavana kod sjevernih Slavena. Stupnju apstraktne personifikacije božanskih funkcija pripadaju božanstva: Pravda i Krivda, Dobra Kob i Zla Kob³.

³ Journey throug slavic mythology <https://russianculture.wordpress.com/2010/12/20/slavic-mythology-svarog-%D1%81%D0%B2%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B3/> ; Sanja Stipanec, Nodilova rekonstrukcija slavenske mitologije pomoću srpskoga i hrvatskoga usmenoknjiževnog blaga, diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013. <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/2242/5/DIPLOMSKI%20RAD%20stipanec.pdf> .

3. Od bajke do fantastične priče

Bajkama nazivamo priče o čudesnim događajima u kojima se glavni junak svojom hrabrošću i mudrošću suprotstavlja silama zla. Uz njih se vežu termini "čudesan" i "čudesnost", a čuda koja se događaju nikoga ne iznenađuju i ne užasavaju sudionike zbivanja. Ona se događaju kao nešto normalno. "Čudesno nije odlika odnosa prema ispričanim događajima, već svojstvo same prirode tih događaja. [...] U stvari, bajka je samo verzija čudesnoga, i natprirodna zbivanja u njoj ne izazivaju nikakvo iznenađenje" [Todorov, 1987.: 58.]. Ime ove "utjeloviteljice" čudesnoga potječe od glagola *bajati*, a to "prvobitno znači čarati, vraćati, govorenjem posebnih riječi i obavljanjem posebnih radnji tjerati od koga ili navlačiti na koga bolest ili kakvo zlo" [Anić, 2003.: 51.]. Bajka je svojom čudesnošću i arhetipskim jezikom oduvijek budila zanimanje znanstvenika, a prije nego li je drukčije određena, smatrana je "vrstom priče koju su ustanovila braća Grimm" [Jolles, 2000.: 203.].

Ova je književna vrsta prošla svoj razvojni put. Tako postoje brojne podjele bajki, a nazivi nisu usuglašeni. Pojedini nazivi kategorija su: narodna ili usmena i umjetnička bajka [Crnković, 1987.: 9.]; klasična i moderna bajka [Pintarić, 2008.: 10.-11.] i narodna i nenarodna bajka [Hameršak, 2010.: 115.].

U nastavku ovoga rada koristit ćemo se nazivima narodna i umjetnička bajka jer su se ti termini s vremenom uvriježili u teorijskoj literaturi.

Iz narodne se bajke razvila umjetnička bajka, a iz nje naposljetku fantastika, koju karakterizira "fantastično". Navedeni termin potječe od grčke riječi *fantastikos*, što bi značilo biti sposoban predočavati, tvoriti slike: "Fantastika je ono što je stvoreno maštom, a fantastičan je onaj koji je izvan realnosti" [Anić, 2003.: 147.].

Glagol "fantazirati" također je blizak prethodno spomenutim terminima (iako u svakodnevnome govoru često ima pejorativno značenje), a njegovo je značenje rječnikom definirano kao "zamišljati ili pričati o nečemu bez oslonca u stvarnosti" [Anić, 2003.: 147.]. Problematika fantastične pripovijedi i prirode fantastičnoga predstavlja veliku "petlju" dijela teorije književnosti, pa se kroz povijest mnogo polemiziralo smatra li se fantastiku žanrom ili samo svojstvom književnih tekstova. Ako se priklonimo teoriji da je fantastika žanr, onda je riječ o uskoj definiciji u koju se ne mogu ubrojiti neki postmoderni tekstovi koje bismo već na prvi pogled nazvali fantastičnima, no ako ju shvatimo kao svojstvo, tada je riječ o prevelikom broju žanrovski heterogenih tekstova.

U nastavku ovoga rada fantastičnu književnost smatrat će se skupinom književnih žanrova, za koju će se koristiti jednostavniji naziv fantastika. Fantastika je prošla kroz filogenetski razvoj te se afirmirala u skupinu zasebnih žanrova, a jednim od njih smatrat će se i fantastična priča. Pojam "fantastična priča", kojim ćemo se ovdje koristiti, ne bi trebalo poistovjetiti s pojmom „fantastična priča" kojim se neki književni teoretičari koriste pri imenovanju fantastične književnosti **[Crnković, 1987.: 9., Pintarić, 2008: 11., Težak, 1991.: 11.]**.

Kao sinonim za fantastičnu priču u ovome će se radu upotrebljavati i pojam "moderna bajka". Ovaj je pojam također potrebno razlikovati od naziva "moderna bajka" kojim se koristi Ana Pintarić **[2008.: 11.]**.

Iako se često govori o velikoj sličnosti čudesnoga svijeta bajki i onoga fantastike, namjera je ovoga rada proučiti odraz strukturnih, epistemoloških i ontoloških razlika između bajke i fantastike u zbirkama *Priče iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić (1916.g).

4. Bajke i mitovi - složena povezanost

Fikcionalni svjetovi mogu se usporediti sa svijetom u kojemu živi čitatelj, no ne bi trebalo miješati usporedbu i poistovjećenje jer "izmišljeni svijet nije zbiljski nego pretpostavljen" **[Peleš, 1999.: 15.]**.

Sukladno tomu, u nastavku će se fikcionalni svjetovi promatrati kao entiteti oprečni izvornoj stvarnosti, odnosno svijetu u kojemu živi čitatelj. Fikcionalne svjetove podijelit će se na fantastične fikcionalne svjetove i realistične fikcionalne svjetove. Realistične fikcionalne svjetove nazivat će se primarnim svjetovima, te pritom pod primarnim svijetom podrazumijevati fikcionalni svijet koji ne sadrži fantastične elemente.

Petzold [1986.: 16.] za fantastični fikcionalni svijet, "u kojemu se čudesno prikazuje kao normalno, a da pritom ne izaziva ni iznenađenje niti čuđenje ni kod likova u priči niti kod samoga pripovjedača", također koristi naziv sekundarni svijet, a svoju tipologiju fantastike temelji na različitom odnošenju sekundarnoga svijeta teksta prema izvornoj stvarnosti. Ove odnose objasnit ćemo u osloncu na Petzoldova četiri načina kojima se fantazmatski tekstovi odnose prema stvarnosti, a to su: subverzivni, alternativni, deziderativni i aplikativni način.

U subverzivnom je načinu sekundarni svijet oblikovan tako da dovodi u pitanje čitateljevo shvaćanje stvarnosti, odnosno takav se svijet doima normalnim ili realističnim sve dok njegovu mirnu površinu ne zamuti neki neobičan ili neobjašnjiv događaj. Petzold u nastavku ističe da su tipični žanrovi u kojima prevladava subverzivni odnos prema stvarnosti gotička i jeziva priča **[Petzold, 1986.: 16.]**.

Alternativni način zapravo prikazuje drukčiji način odnošenja prema izvornoj stvarnosti, u kojoj su sekundarni svjetovi prikazani kao alternativa mogućoj zbilji. Izvedeni su racionalnom mentalnom aktivnošću kao što je analiza i izvođenje, a u idealnom slučaju bez kršenja prihvaćenih prirodnih zakona. Tipični žanrovi u kojima prevladava alternativni odnos prema stvarnosti jesu znanstvena fantastika i utopijska književnost **[Petzold, 1986.: 16.]**.

Tekstovi koji se na deziderativan način odnose prema stvarnosti izražavaju ljudske želje te kao da govore čitatelju da je taj (sekundarni) svijet bolji od našega, nama poznatoga svijeta. Žanrovi u kojima prevladava deziderativni način odnošenja prema stvarnosti su ljubavni i pustolovni romani. Iako je element ispunjenja želja značajan i

za bajku i za fantastičnu priču, one mogu izražavati mnogo dublje, elementarnije želje, kao što su žudnja za vječitom mladošću, snagom i moći **[Petzold, 1986.: 16.]**. Valja još spomenuti aplikativni način koji podrazumijeva paralelizam sekundarnoga svijeta i izvorne stvarnosti. Sekundarni svjetovi, koji izgledaju drukčije od izvorne stvarnosti, supostoje s izvornom stvarnošću i međusobno se ne dokidaju. Petzold tu svrstava djela visoke razine apstrakcije (kao što je to primjerice Tolkienov *Gospodar prstenova*), ali ovdje se mogu svrstati i tipične bajke **[Petzold, 1986.: 16.]**. Iz navedenoga proizlazi da se, prema Petzoldu, sekundarni svjetovi bajke i fantastike na isti način (aplikativni) odnose prema izvornoj stvarnosti. Međutim, u slučaju bajke ne možemo govoriti o ontološkom dvojstvu (dakle, ona nema primarni i sekundarni svijet, nego samo sekundarni).

5. Različitost u "nevjerovatnom"

Pri razmatranju razlika između bajke i fantastike valja naglasiti da se "ključna razlika svodi na to da je [bajka] zbog svoje izvorno govorne tradicije vezana uz razmjerno krute konvencije o duljini, građi, likovima, mjestu [i vremenu] zbivanja, a [fantastika/mitologija je] nezavisnija od tih ograničenja" **[Petzold, 1986.: 17.]**.

Ako u opseg razlika ubrojimo i pitanje vjerodostojnosti napisanoga, odnosno nevjerodostojnost bajke nasuprot pouzdanosti fantastike, onda možemo govoriti o razlikama između fantastične priče i narodne bajke na trima razinama: strukturnoj (duljina i građa priče), epistemološkoj (pitanje pouzdanosti) i ontološkoj (građa i međusobni odnosi fikcionalnih svjetova).

Narodna bajka je prema Dubravki Težak određena kratkoćom te strogom i lako prepoznatljivom strukturom priče, primjerice:

1. kraljevićev odlazak u svijet,
2. kraljević susreće stvarne i fantastične likove koje svrstavamo u dobre ili zle,
3. kraljević čini niz junačkih djela i bori se protiv zlih likova,
4. kraljević se vraća kući s nagradom za svoja djela te priča ima sretan završetak.

Uz ovakvu kompoziciju djela, Dubravka Težak ističe da narodnu bajku karakteriziraju stereotipni početak (*Jednom davno bijaše...*) i završetak (*Živjeli su sretno do smrti*). Nadalje, karakterističan leksik, struktura rečenice i stilska izražajna sredstva specifičan su način izražavanja koji priziva drevnu usmenu tradiciju **[1997: 21]**. Jolles također govori o jeziku bajke, odnosno spominje "jezičnu gestu bajke" koja "istupa toliko snažno pa se zbivanje u njoj uređuje na tako određen način da ju se htjelo promatrati kao pravi sadržaj bajke" **[2000: 227]**.

Od ovako strukturirane bajke fantastika često preuzima stereotipnu kompoziciju priče, ali ju, ovisno o tematici, manje ili više prilagođava sebi. Budući da razmatranje fantastike koja strukturu zapleta bajke gotovo u potpunosti mijenja nadilazi djelokrug ovoga rada, u nastavku je navedena struktura na koju se često nailazi u fantastici, a u kojoj postoji najmanje izmjena i prilagodbi, odnosno, koja je najsljednija bajci:

- (1) junak (koji je najčešće dijete siročje nesvjesno svojega podrijetla) odlazi od kuće,
- (2) susreće nove likove (stvarne i fantastične) od kojih će mu neki postati pomagači, neki protivnici, a neki će se kolebati između strane dobra i strane zla,

- (3) junak kreće u potragu, slijedi
- (4) bitka dobra i zla, na kraju
- (5) heroj se vraća kući sa spoznajom o svojem podrijetlu te je potraga završena.

Za ovakvu fantastiku još uvijek nije ustaljen termin, ali tako strukturirana priča ima realan završetak koji ne mora nužno biti sretan. Iako ponešto izmijenjena, struktura fantastike tj. mitologije svojim izgledom podsjeća na strukturu bajke, no ono što razlikuje bajku od fantastike, konačna je namjera. Bajka je opterećena didaktikom i njezin je zadatak prenijeti sadržaje narodne mudrosti i generacijskoga pamćenja na nove generacije, dok je uloga fantastike ispričati priču na najkvalitetniji mogući način. Jolles drži da su u bajci mjesto i vrijeme neodređeni jer "čim bajka stekne povijesna obilježja, gubi nešto od svoje snage" [Težak, 2000.: 226.]. Isto vrijedi i za likove u bajci koji također moraju "imati onu neodređenu sigurnost na kojoj se razmrskava nemoralna stvarnost" [Težak, 2000.: 226.].

S obzirom na to da bajka nikada nije povijesno i vremenski određena, jer bi time izgubila svoju bajkovitu vrijednost, proizlazi da je nastala iz priče o nečemu neistinitome, nevjerodostojnome ili nestvarnome. Upravo na pitanju ispitivanja vjerodostojnosti bajke zasniva se njezina epistemološka vrijednost. Interpoliranjem epistemologije u istraživanje književnosti počelo se raspravljati o pitanjima: kako tumačiti svijet čiji smo dio, što o tom svijetu treba znati, postoji li netko tko to zna, te kakvo je to znanje i koliko je pouzdano.

Zbog svojega formalnoga početka: *Jednom davno bijaše...*, bajka u svojoj biti ne zahtijeva da joj se vjeruje, a u fantastici je obrnuta situacija. Ona počinje bez stereotipnoga početka, a radnja se najčešće smješta u dobro razvedene svjetove koji čitatelja uvjeravaju u svoju istinitost i vjerodostojnost. Unatoč tomu, u fantastici čitatelj prihvaća opisane događaje kao "stvarne" u okviru fikcionalnoga svijeta, odnosno prihvaća "fantastično" kao normalan dio svijeta koji je autor stvorio. Osim toga, u fantastici postoji i mogućnost shvaćanja fantastičnih događaja na racionalan način, odnosno mogućnost objašnjenja fantastičnih događaja, na kraju priče, kao junakovih snova ili halucinacija [Nikolajeva, 2003.: 150.].

Radnja bajke odvija se u "jednodimenzionalnom fantastičnom svijetu" (Hranjec, 2006.: 22.) u kojemu paralelno postoje i realistični i čudesni elementi te nema jasnih granica između spomenutih elemenata. Za takav fantastični svijet bajke također ćemo upotrijebiti naziv "sekundarni svijet". No, za razliku od bajke, koja se odvija

samo u sekundarnome svijetu, koji uključuje i primarni svijet stapajući ih u jedno, radnja fantastike obično je smještena u više svjetova koji postoje usporedno, a u najvećem se broju djela pojavljuju po jedan primarni i jedan sekundarni svijet. Ovaj sekundarni svijet "sekundaran je u smislu da je samosvojan, cjelovit i smisleno ustrojen, ali i fantazmagoričan pa ga po nizu konstrukcijskih i sadržajnih osobitosti, uključujući njegovu 'genezu' razlikujemo od iskustvene stvarnosti" **[Kravar, 2010.: 36.]**.

Vrijeme i mjesto zbivanja u bajci nije točno određeno, što znači da možemo govoriti o bezvremenosti i besprostornosti, a u fantastici to nije slučaj. Sekundarni je svijet najčešće visokoapstraktno razveden, nepostojeći svijet koji ima neko ime, dok primarni svijet čini povijesno i zemljopisno provjerljiv kronotop. Fikcionalni je svijet bajke uvijek jedan svijet u kojemu čudesno i realno supostoje i prožimaju se, dok fikcionalni svijet fantastike čini ontološko dvojstvo, odnosno najčešće su prisutni i primarni i sekundarni svijet između kojih su naglašene granice, a samo neki (odabrani) likovi mogu te granice slobodno prelaziti. Prilikom prelaska likova iz jednoga svijeta u drugi nastaje čuđenje, a to je također jedna od odlika fantastike: „likovi iz [primarnoga] svijeta koji se susreću s drugim svijetom isprva su iznenađeni i šokirani, ali nakon početnog čuđenja prihvaćaju njegovo postojanje“ **[Zima, 1997.: 46.]**. Za razliku od likova u bajkama, koji su "lišeni plastičnosti i individualnih crta" **[Hranjec, 2006.: 22.]** te su karakterizirani crno-bijelom tehnikom, što znači da su ili izrazito zli ili izrazito dobri, u fantastici je i dobrim i zlim likovima dodana individualnost, a postoje i kolebljivci koji gledaju svoje interese te se katkada priklanjaju strani dobra, a katkada strani zla.

6. Utjecaj životnih okolnosti Brlić-Mažuranić pri oblikovanju mitologije

Iako se o Ivani Brlić-Mažuranić i njezinu radu u zadnjih stotinjak godina puno pisalo (bibliografija radova obuhvaća više desetaka radova te tri tematski cjelovita zbornika⁴), postoje aspekti njezina života i stvaralaštva koji još uvijek intrigiraju nerasvijetljenošću. I dok je polazište za (de)konstrukciju autoričina biografskoga konteksta uglavnom bila njezina *Autobiografija* iz 1916. godine (1930.g.), u rasvjetljavaju njezinoga književnog profila temelj su predstavljala njezina djela.

Kako je *Autobiografija* relativno kratak tekst, koji je uz to napisan u trenutku kada je značajan dio života autorice još bio pred njom⁵, logično je da postoje aspekti o kojima taj tekst ne daje jasnu sliku. Osim toga, autobiografiju kao hibridnu fikcijsko-fakcijsku vrstu tek je uvjetno moguće koristiti za potvrdu istinitosti **[usp. Zlatar, 1998., Kos-Lajtman, 2011.]**. S druge strane, Brlić-Mažuranić dio je svoje pisane ostavštine (privatna pisma, dnevničke zapise, bilješke i nacрте nekih književnih tekstova) ostavila u rukopisu ili rasute u časopisima, pa niti pogled na njezin autorski profil nije mogao biti cjelovit. Segment autoričina života o kojemu se malo zna jest njezina vezanost za varaždinski kraj, točnije, za vinograd Halič, a gotovo je sasvim nepoznato da joj je taj zagorski kraj poslužio i kao poticaj za književno stvaranje.

Majka Ivane Brlić-Mažuranić, Henrietta rođ. Bernath, potjecala je iz stare varaždinske ljekarničke obitelji Lendvay od koje je Henrietta i baštinila vinograd Halič na Varaždin brijegu u okolini Varaždina **[Brlić, 1960.: 220.]**. Obitelj Mažuranić često je ljetovala na svom ladanjskom imanju. Ta je činjenica važna ne samo za prijateljavanje s književnikom Franjom Markovićem, čija je obitelj također ljetovala u tom kraju i koji je ostavio velik utjecaj na mladu autoricu **[Brlić-Mažuranić. 1930a.: 245.]**, već i za njezino misaono i emotivno saživljavanje sa zagorskim krajem, njegovim ljudima i folklorom. O iskustvu djetinjih boravaka u varaždinskom kraju Brlić-Mažuranić je u *Autobiografiji* zapisala **[1930a.: 244.]**:

"Moja mladost protekla je većim dijelom u gradu. Uslijed moje žive i razigrane čudi, te uslijed nepomućenih vanjskih prilika, bila je ona puna zabava i radosti kojima obiluje

⁴ Zbornik radova Ivana Brlić-Mažuranić (Jelčić 1970); Ivana Brlić-Mažuranić. Prilozi sa znanstvenostručnog kolokvija 1994. (Vukelić 1994); Zlatni danci 6 – Život i djelo(vanje) Ivane Brlić-Mažuranić (Pintarić 2005).

⁵ Ivana Brlić-Mažuranić rođena je 1874., a umrla 1938. godine.

grad. Pa ipak je jedino ono vrijeme što sam ga provađala na ljetovanju (u Varaždinskom brijegu, na idiličnom krasnom zaselku, baštini moje majke) ostavilo trajnu uspomenu u meni. Ono tako reći spaja za mene sve ono što mladošću nazivam. – Osobita tjelesna snaga i zdravlje, ljubav k svakom tjelesnom gibanju i vještini, te ambicija koju sam sama u svojim očima stavljala u izvedbu tih tjelesnih vježba, činila mi je boravak u slobodi one čiste naravi nenaplativim. U drugu ruku pak djelovao je na moju maštu toliko čas i ljupkost onoga predjela da sam često, pošav kojim zamašnjim sportskim pothvatom u one bregove, ostajala na pol puta, u kojem prisjenku bilježeći u moju nikad neostavljenu pjesničku riznicu i zamisliv se još mnogo dalje negoli je moje umijeće na papir staviti znalo."

Autoričin sin Ivo Brlić u „Životopisu“ [1970.] rezimira činjenice iz majčina života dotičući se ljetovanja na Varaždin brijegu kao važnog čimbenika njezinih mladenačkih dana. Još mnogo detaljnije učinio je to u tekstu „Ivana Brlić-Mažuranić na Hališću“ u *Zagorskom kolendaru* (1960.), kao najavi početka pripovijesti *Jagababa na Haliču* objavljenog u istom broju *Zagorskog kolendara*. Brlić opisuje obiteljske odlaske na Halič kao prave pustolovne pothvate na koje se svakoga ljeta otiskivala cijela obitelj:

" [...] zaredali su od tog doba ljetni boravci čitave obitelji u skromnoj vinogradskoj kući Hališća. Bile su to prave ekspedicije. Putovanja kolima iz Zagreba kroz čitavo Zagorje, sve do Varaždin brijega. Ta putovanja opisuje Ivo Brlić detaljno – ističe uzbuđenje cijele obitelji, posebno djece koja „su znala da je došao čas, što su ga čitave godine teško iščekivala: ide se na ferije – u Hališće!“ (*ibid.*). Sjeća se nemogućnosti spavanja u noći prije puta i mnogobrojnih priprema kada su (*ibid.*): stariji spremali stvari za ljetni boravak na ladanju: vezali su se debeli svežnjevi posteljine u velike lanene plahte, punile košare kuhinjskim suđem i priborom, ulagala se dječja oprema u putne korpe i kovčege, a u sanduke se slagala zaira, što se na ladanju teško dobiva: sol, šećer, ulja, mirodije i sve one sitnice, što bi ih samo stara kuharica i dječji idol Hanika Vukšenić znala zamisliti, nabrojiti i u dječje poslastice obratiti."

Put Haliča kretalo bi se ujutro:

"Teškim lancima zavrta kolesa odskakuju i prodorno cvile niz strmu kaldrmu Mesničke ulice. Ispod husure izviruje nekoliko glavica i jedna prosijeda glava... [...] To je krenula mala četa djece Vladimira Mažuranića, pod komandom ljubljene Hanike i pod hasurom, kroz čitavo Zagorje – u Hališče."

Ivanina sestra Alka Nestorova u memoarima također govori o Haliču gdje je obitelj provodila dva mjeseca, opisujući imanje „s lijepom stambenom zgradom, velikom drvenom verandom i ogromnom starom platanom pred kućom” [nav. prema Brlić, 1960.: 222.], dok za gorice iznosi da su bile „zasađene prvorazrednom vrstom grožđa” [nav. prema Brlić, 1960.: 222.]. Alkini su zapisi zanimljivi i zato jer zasebno sagledavaju učinak tih dana na svako dijete u obitelji Henriette i Vladimira Mažuranića. Za Ivanu, najstariju, Alka ističe da je svjetonazorom i interesima već mnogo više spadala među odrasle nego među djecu te da se najviše družila s Radovanom Markovićem, sinom profesora Franje Markovića, kao i s najmlađim bratom Željkom [nav. prema Brlić, 1960.: 222.].

Zabavljali su se rješavanjem matematičkih zadataka, slušali Vladimira Mažuranića „kako na glas čita jednu Jules Verneovu pripovijest za drugom” [nav. prema Brlić, 1960.: 222.], ili promatrali zvijezde. Alka svoje pripovijedanje o Haliču završava rečenicom: „Bilo nam je kao u priči – u tom našem Hališću!” [nav. prema Brlić, 1960.: 222.].

Osim uspomena na Halič ugrađenih u "Autobiografiju⁶", među književnom ostavštinom Ivane Brlić-Mažuranić nalazi se i nedovršena pripovijest Jagababa na Haliču. Tekst je ostao u rukopisu, obuhvaća dva poglavlja od kojih je, kao što je već spomenuto, prvo tiskano u Zagorskom kalendaru 1960.

Unatoč objavljivanju toga dijela, pripovijest je ostala nezamijećena u znanstvenoj i stručnoj javnosti, a koliko nam je poznato nije nigdje ponovno objavljena. Rukopis je prvotno bio pohranjen u Arhivu obitelji Brlić, no tamo nije ostao stalno, o čemu svjedoči napomena o posuđivanju teksta sinu Ivi 1958. godine i druga, zapisana neposredno ispod prve, o tome da nije vraćen.

⁶ Brlić-Mažuranić, Ivana. 1930. „Autobiografija“. *Hrvatska revija* 3 (5): 241-249.

Pronađen je tek nedavno, u travnju 2012. godine, u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Iako je tekst fragmentaran, višestruko je zanimljiv, ne samo poetičkim obilježjima, nego i nizom drugih važnih pitanja koja otvara. Prije svega, aktualizira problematiku autoričine usmjerenosti na teme slavenske mitologije, kao i intenzitet autoričine osobne veze sa živopisnim zagorskim krajem te njegovom prirodnom i folklornom baštinom.

7. Fikcija Ivane Brlić-Mažuranić

Iz narodne se bajke razvila umjetnička bajka, tvorevina "[koja] obuhvaća vrlo široko područje" [Crnković, 1987.: 11.], ali je ipak moguće povući razlikovnu crtu između narodne i umjetničke bajke. Najčešće je riječ o pričama koje sadrže uočljive strukturne razlike s obzirom na narodnu bajku. U umjetničkoj bajci većinom izostaju stereotipni uvod i završetak, ali se zbog bajkovitoga načina pripovijedanja često osjeća duh narodne bajke. Ana Pintarić u djelu *Umjetničke bajke: teorija, pregled i interpretacija* navodi da je umjetničku bajku u svjetskoj književnosti razradio H. C. Andersen te da je Ivana Brlić-Mažuranić jedna od predstavnica hrvatske umjetničke bajke [2008.: 10.].

Priče iz davnine (1916.) zbirka je od osam bajki kojima se pojavljuju likovi iz slavenske mitologije i usmene književnosti [usp. Hranjec, 2006.: 60.].

Bajke Ivane Brlić-Mažuranić nadahnute su "usmenopučkim izrazom" [Hranjec, 2004.: 62.], a bajkovitu strukturu pojačavaju inicijalne i epiloške formule koje su svojstvene narodnoj bajci. Ovakve se formule pojavljuju u izvornom ili u nešto izmijenjenom obliku u svim *Pričama iz davnine* pa tako bajka „Sunce djever i Neva Nevičica“ započinje s „Tako bili mlinar i mlinarica...“ [2002.: 9.], a završava s „Tako naredili, tako uzvali, a što ono bijahu svatovi i što se pojavilo po pustoj banovini, toga nema za sto godina ni u devet carevina“. Iako je kraj ove bajke svojevrsan odmak od klasične epiloške formule *Živjeli su još dugo u sreći...*, ovdje se sugerira sretan kraj. Od narodne bajke Ivana Brlić-Mažuranić ne nasljeđuje kompoziciju priče, „[jer] narodna bajka pokazuje veliku disciplinu i poštovanje tradicije (...), [a] u njoj su nezamislive onakve razigrane slike koje nas u *Pričama iz davnine* najviše zanose“ [Bošković-Stulli, 1970.: 177.]. Struktura je bajki u *Pričama iz davnine* dvojaka. Može biti zgusnuta (kao primjerice u "Šumi Striborovoj") ili razvedena (kao primjerice u bajci „Kako je Potjeh tražio istinu“) [Hranjec, 2004.: 41.].

U imenima likova iz zbirke *Priče iz davnine* prepoznajemo slavensku mitologiju [usp. Hranjec, 2006.: 60.], ali ih Ivana Brlić-Mažuranić maštovito preobražava za svoje potrebe. Da bi napisala *Priče iz davnine*, Ivana Brlić-Mažuranić služila se predajama, a inspiriralo ju je djelo A. Afanasjeva *Poetsko gledanje Slavena na prirodu* [usp. Bošković-Stulli, 1970.: 164.]. Predaja je vrsta priče koja sadrži nadnaravne

sadržaje, ali je pouzdana, odnosno ona se, za razliku od bajke, temelji na čitateljevoj vjeri u istinitost njezina sadržaja, a to ju epistemološki približava fantastici. Nadnaravni sadržaji u usmenoj prozi zajednički su i bajkama i predajama, ali se oni međusobno značajno razlikuju.

Tako i Bošković-Stulli upozorava: "Radi distinkcije nadnaravnih pojava, bajkama bi bliže odgovaralo obilježje čudesnoga, a predajama obilježje fantastike".

Unatoč tomu što Ivana Brlić-Mažuranić ugrađuje predaje u *Priče iz davnine*, kredibilitet im ruši činjenica da je iz početaka i završetaka jasno da je riječ o bajkovitom sveprostoru. Radnja niti jedne od bajki iz zbirke *Priče iz davnine* nije ni povijesno niti zemljopisno lokalizirana. Točnije, smještena je u sekundarne svjetove u kojima realistično i fantastično supostoje tako da to nikoga ne iznenađuje. Odmak od svijeta narodne bajke i približavanje umjetničkoj vidljiv je u izboru likova koji mogu biti stvarni, nestvarni i životinje, a isto tako, osim izrazito dobrih i izrazito zlih likova, autorica uvodi i kolebljivce [usp. Hranjec, 2004.: 61.]. Primjerice, u „Šumi Striborovoj“ uz crno-bijelu karakterizaciju likova izdvajamo sina koji je naivan, lakomislen i povodljiv, odnosno slabić koji se najprije priklanja jačemu (zlu), da bi se na kraju pokajao zbog svojih postupaka te ipak pristupio strani dobra.

7.1 Stil i kompozicija

U *Pismu sinu dru Ivanu Brliću* u kojem objašnjava postanak *Priča iz davnine* (pismo je napisano 30. studenog 1929. godine.) Ivana Brlić-Mažuranić ističe da su te priče u potpunosti njezino originalno djelo, pojašnjavajući dalje da su jedino likovi i imena preuzeti iz slavenske mitologije, a svaki prizor, fabula, razvoj događaja da su njezina autorska tvorevina. Nasuprot tome, govoreći o vezama s narodnom književnošću, autorica napominje da je relacija potpuno drugačija: "S tog gledišta moje su priče zaista ne moje, nego su one pričanja, predviđanja, nade, vjerovanja i uzdanja cijele duše slavenskog plemena" [Brlić - Mažuranić, 1930.: 289.]. Dvostruko izvorište Ivaninih priča primijećeno je i od strane niza književnih povjesničara i drugih istraživača. Tako Miroslav Šicel [Šicel, 1970.: 15.] ističe slavensku mitologiju i narodno stvaralaštvo kao dva osnovna izvora ove jedinstvene zbirke, a od sličnog polazišta kreću i drugi autori – Dubravko Jelčić, Joža Skok, Branimir Donat, Maja Bošković-Stulli, Stjepan Hranjec, Zvonimir Diklić i niz drugih. Pritom svatko od njih taj okvirni, temeljni kontekst govora o Ivani Brlić-Mažuranić promatra iz vlastita, osebujna kuta. Tako Skok osobito zamjećuje "stupanj samostalne jezične kreacije" kojim je ostvarila individualni izraz i svježinu [Škreb, 1976.: 202.], Jelčić i Šicel zaključuju da estetika njezina djela "izvire iz njezine etike" [Brlić - Mažuranić, 2005.: 202.], za Prosperova Novaka *Priče* su "retorički spremnik hrvatskih jezičnih i književnih arhetipova" [Prosperov Novak, 2003.: 301.-303.], Donat naglašava da Ivana Brlić-Mažuranić na podlozi mitologije i narodne predaje, gradi originalne strukture, "kreira umjetnički vitalan pastiš bajke", "stvara umjetnički individualiziranu priču o nevjerojatnim putovima i avanturama da se ostvari neka posve prirodna i plemenita želja" [Donat, 1970.: 31.], Hranjec u *Pričama iz davnine* podcrtava kršćanski svjetonazor "kao gradbeni element na strukturnoj i idejnoj razini" [Hranjec, 2005.: 98.], dok ih Dubravka Zima promatra u kontekstu "neoromantičarske književne svijesti" [Zima, 2001.: 289.-295.]. S obzirom na rakurs iz kojeg u ovom radu želimo promatrati *Priče iz davnine*, a to je rakurs motivskih i tematskih izvorišta likova, mjesta i situacija koje u njima nalazimo, svakako moramo spomenuti rad Maje Bošković-Stulli "*Priče iz davnine*" i usmena književnost [Bošković-Stulli, 1970.: 163.-180.] u kojem autorica neosporna vrela u usmenoj predaji i mitologiji dovodi u vezi s pojedinim autorima koji su se bavili izučavanjem predaje i/ili mitologije, a putem čijih je tekstova Ivana Brlić-Mažuranić mogla doći u dodir s određenim likom ili

pojmom općenito. Po Maji Bošković-Stulli, književnica je najviše motiva crpila iz djela ruskog istraživača Afanasjeva. Njegovo djelo *Vozzrenja drevnih Slavjan* Ivana i sama eksplicitno navodi kao svoj izvor, kao i Tkany *Mythologie der alten Teutschen and Slawen*, a Maja Bošković-Stulli utjecaj Afanasjeva pokazala je na više primjera. Nadalje, ona kao mogući izvor Ivaninih motiva, osim Afanasjeva, vidi i neke druge autore i njihova djela, kao što je mitološka studija Natka Nodila *Religija Srba i Hrvata na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog*, ali i samu hrvatsku usmenu predaju izravno preuzetu iz trenutnog života na terenu **[Bošković-Stulli, 1970.: 163.-180.]**. Međutim, kao što navodi i sama autorica članka, čvrstih dokaza o tome da ih je Ivana doista poznavala, osim onoga što sama navodi, tu ipak nema - o tome možemo samo pretpostavljati po pojedinim znacima koje iščitavamo iz konkretnih tekstova. Ono što je najvažnije kad govorimo o suvremenoj književnoznanstvenoj recepciji Ivane Brlić-Mažuranić, bez obzira na različitu usmjerenost pojedinih pristupa, jest to, i u tome se danas svi istraživači slažu, da su *Priče iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić jedno od najvažnijih djela naše nacionalne književnosti, a svakako najvažnije na onom njezinom polu koji je usmjeren području fantastičnog.

Kako je Potjeh tražio istinu otvara *Priče iz davnina* (1916). Kada su *Priče iz davnina* objavljene otvorila se rasprava o izvoru i genezi pripovijesti. U pismu sinu Ivanu Brliću iz 1930. godine, Brlić-Mažuranić izravno govori o "vanjskim vezama" sa slavenskom mitologijom i "nutarnjim vezama" s usmenom književnošću **[Brlić-Mažuranić, 1930.: 165. - 166.]**. Međutim, u spomenutom pismu, Brlić-Mažuranić odbacuje pojam geneze: "O praktičnoj genezi *Priča* pitali su me već često, Meni se riječ "geneza" čini odviše učena. Ona razara predodžbu "pričanja" **[Brlić-Mažuranić, 1930.: 165. - 166.]**. Geneza se može objasniti kroz "vanjske i nutarnje veze", ali 'pričanje' nije izvedeno iz nje.

S aspekta vanjskih veza *Priče* su "sačinjene" **[Brlić-Mažuranić, 1930.: 165.]** oko "imena i likova iz slavenske mitologije", ali "/ni jedan prizor, ni jedna fabula, ni jedan razvoj, ni jedna tendenca u ovim pričama nisu nađeni gotovi u našoj mitologiji" **[Brlić-Mažuranić, 1930.: 165. - 166.]**. Imena i likovi preuzeti su iz mitologije, ali prizor, fabula, razvoj moraju se ponovno stvoriti. Iz slavenske se mitologije i ne mogu preuzeti gotovi prizori, fabule i razvoji jer je ona "sklop (...) nesuvislih nagađanja, jedno polje ruševina iz kojeg kao uspravni stupovi vire baš samo imena" **[Brlić-Mažuranić, 1930.: 165. - 166.]**. Utoliko već utvrđivanje slavenske mitologije – onoga

što je u njoj 'gotovo' – podliježe pripovjednoj rekonstrukciji. S druge strane, svako pripovijedanje koje polazi od imena neizbježno ulazi u rekonstrukciju "nesuvislih nagađanja i ruševina" – jedne istine slavenske mitologije. Iz tih se nagađanja i ruševina priče rađaju kao domaći iz plamena: Izlazi njih sve više i više iz plamena, svaka luč po jednog daje **[Brlić-Mažuranić, 1926.: 111.]**. U ponovnom stvaranju, mitologija se po prvi puta stvara. To stvaralačko ponavljanje bez geneze je fabulacija. Brlić-Mažuranić pripovijeda o tajanstvenom iskustvu koje je proživjela jedne usamljene zimske noći kada je čula neodređeni zvuk koji dočarava onomatopojom „kuc! kuc!“. U prvi mah taj je zvuk zamijenila s kucanjem na vrata. No, na pitanje „Tko je?“ nitko ne odgovara i kada je ponovila pitanje i dalje nije bilo odgovora: *Nekim tajnovitim strahom stupih u veliku blagovaonu i najednom radosni prasak, udarac, mala eksplozija! U velikom kaminu prasnula je na vatri borova cjepanica – na vratašca kamina izlete mi u susret iskrice, kao da je roj zvjezdica, a kad raskrilih ruke da uhvatim taj živi zlatni darak, podigle se one pod visoki strop... i nije ih više bilo* **[Brlić-Mažuranić, 1930.: 166. - 167.]**.

Brlić-Mažuranić smatra da se neodređeni karakter slavenske mitologije ne može nadoknaditi individualnom kreacijom autora. Već na početku pisma ona kaže da *Priče iz davnina* imaju "sudbinu Homerovih pjesmotvora" **[Brlić-Mažuranić, 1930.: 165.]**, sustižući ih "ubrzanim tempom 100:1" jer nije prošlo ni 10 godina od njihova objavljivanja a već čitatelji postavljaju pitanje: "Tko je napisao te priče? Da li narod? Puk? Ili pojedinac?" **[Brlić-Mažuranić, 1930.: 165.]**. Kao i slučaju Homera, postavlja se pitanje autorstva *Priča iz davnina*. Sada tu "analogiju" ipak "skromno" otklanja, ali nju će "nakon nekoliko stoljeća zahvalno i radosno primiti kao najveći njezin dar" **[Brlić-Mažuranić, 1930.: 165.]**. Davnina nije kvantitativna, ona se može iskusiti i u tempu 100:1. Ta je "smrt autora" plod unutarnje veze *Priča iz davnine* s narodnim pjesništvom: *S toga gledišta moje su priče zaista ne moje, nego su one pričanja i predviđanja, nade, vjerovanja i uzdanja cijele duše slavenskog plemena. (...)* U to ime i s te strane radosno prihvaćam da se ne zamijeti ime autora (...)**[Brlić-Mažuranić, 1930.: 166.]**.

Poput bake iz *Šume Striborove* koja odbija priliku da se vrati u mladost, Brlić-Mažuranić odriče se autorstva kako bi postala medij neodređenog glasa „duše slavenskog plemena“; jednog kuc! kuc! koje iz davnine kuca na vrata sadašnjosti. Kada joj Stribor kaže da prijeđe "srebrnu ogradicu" i "pomladit će se odmah" **[Brlić-Mažuranić, 1926.: 118.]**, baka pita što će biti s njezinim sinom. Stribor odgovara:

"On će ostati u svom vremenu, a ti ćeš se vratiti u mladost svoju! Ni znati nećeš za kakvog sina!" [Brlić-Mažuranić, 1926.: 118.]. Šuma je Striborova začarana "dokle god u nju ne stupi onaj kojemu je milija njegova nevolja, nego sva sreća ovoga svijeta" [Brlić-Mažuranić, 1926.: 105.]. I baka odgovara da će radije "ostati u nesreći" nego da "mora zaboraviti sina" [Brlić-Mažuranić, 1926.: 119.]. Riječ je o tradiciji – staroj baki - koja ne raskida s generacijama koje nju zaboravljaju - bakin sin. Zaborav postaje sastavni dio tradicije. Zato i nije važno što je slavenska mitologija "sklop nesuvislih nagađanja i ruševina", što se ona nije očuvala, jer se o toj tradiciji saznaje iz mladosti koja je više ne pamti. O dalekoj se prošlosti – *davnini* – saznaje iz aktualnih "pričanja, predviđanja, nada, vjerovanja i uzdanja cijele duše slavenskog plemena". Brlić-Mažuranić *Priče iz davnine* opisuje kao fabulaciju koja proizlazi iz virtualnog supostojanja prošlosti i sadašnjosti. S jedne je strane sadašnjost koja neprekidno prolazi, a s druge prošlost koja ne prestaje bivati jer kroz nju prolazi sadašnjost. Upravo to Svarožić govori Potjehu nakon neuspjelih pokušaja da njegove riječi pohrani u neokrnjenu ostavštinu: *Mislio sam da si ti najmudriji od braće, a eto, ti baš i jesi najluđi. Kiniš se i mučiš i dozivaš mudrost godinu dana da doznaš istinu. A da si poslušao srce svoje, kad ti je na pragu kolibe govorilo da se povратиš i da ne ostavljaš djeda, eto ti, jadan, istine bez mudrosti* [Brlić-Mažuranić, 1926.: 119.].

Tradicija – nesuvisla nagađanja i ruševine – nastaje iz plamena zaborava u kojem nestaje; svaka luč – pričanja, predviđanja, nade, vjerovanja, uzdanja – rađa ono što je zaboravljeno u samoj budućnosti; iz jedne priče nastaju ostale „bez ikakve zasebne geneze” [Brlić-Mažuranić, 1930.: 167.]. Taj povratak tradicije iz budućnosti objašnjava paradoks u kojem Brlić-Mažuranić najavljuje prihvaćanje svoje autorske smrti kada već odavno *bude bila mrtva*: „Ovu analogiju /s Homerom op. a./ koju ću (ustraje li sudbina) nakon nekoliko stoljeća zahvalno i radosno primiti kao najveći njezin dar, želim za sada skromno otkloniti” [Brlić-Mažuranić, 1930.: 165.]. Ona istodobno oslovljava sina i odriče se autorstva, zamjenjujući njegov očinski model majčinskim. U očinskom je modelu autorstva "zanat zacario" [Brlić-Mažuranić, 1930.: 167.], dok majčinsko autorstvo prihvaća genezu bez stvaratelja: „*Grlim Te, a prekrasno jesensko veče zove me van u prirodu, u tu neizrecivo divnu priču, kojoj hvala Bogu zaludu tražimo pronaći genezu*” [Brlić-Mažuranić, 1930.: 167.]. Rasprava o genezi i autorstvu *Priča* smješta kritičare i tumače na položaj Potjeha koji bezuspješno traga za istinom. Znakovito, Potjeh koji se udubljavao u vlastite misli

skončava u dubini zdenca. Poput Poeova detektiva Dupina, Svarožić poručuje Potjehu i čitatelju da se istina ne nalazi uvijek u zdencu udubljenoga mišljenja. Čitatelj, kao i oslovljeni sin iz pisma, mora izmaknuti Potjehovu položaju 'dozivanja mudrosti da bi se doznala istina'. Na to je još Milanja upozorio:

(...) traganjem za istinom potrlo se samo istinito; istina se dakle morala živjeti – po zakonima srca ona bi se bila i održala – a za njom se ne bi moralo/smjelo misaono tragati. Ona je morala biti stil i način života i sve dok bi tako bilo nije se moralo strahovati za eventualne zablude, ali čim je ona postala predmetom, ona je iz načina života prešla u oblik mišljenja i time se otuđila, udaljila od subjekta; ona se kao izvansubjektivno promišljanjem htjela dokučiti [Milanja, 1977.: 61.]

U tom majčinskom modelu autor odbija biti autoritet, vođa čitateljske potrage. Zato se u pismu iz 1930. godine Brlić-Mažuranić ukazuje čitateljima-tragačima za izvorom *Priča*, kao što se Svarožić javlja Potjehu. S majčinskim modelom autorstva afirmira se i majčinska koncepcija tradicije, lišena autoritarnog odnosa prema potomcima koja svojim sinovima poručuje "Grlim Te".

Brlić-Mažuranić kaže da je u doba kada je imala neobičan doživljaj u blagovaonici čitala *Vozzrenija drevnih Slavjan na prirodu* od Afanasjeva. Ondje je pronašla legendu o *domaćima* – malim bićima koja u obliku iskri iskaču iz ognjišta. No, Brlić-Mažuranić zaključuje: "Šteta što se ovako raščinja nešto, čemu ipak pravi i prvotni začetak naći ne možeš" [Brlić-Mažuranić, 1930.: 167.]. Pamćenje je "istina bez mudrosti"; sjećanje koje najdublje korijenje pušta u zaboravu. Ona pripovijedanje određuje kao fabulaciju, kao stvaranje nečega što nedostaje, što je bez korijena i temelja jer su *Priče iz davnine* „(...) izletjele kao iskre sa ognjišta jednog drevnog slavenskog doma".

Pripovijedanje je tako oblik dosezanja onoga što je izgubljeno, čega nema. Kao što je Potjeh trebao „poslušati srce svoje”, tako i pripovjedač treba da „napiše nešto ravno iz srca našeg” [Brlić-Mažuranić, 1930.: 166.]; njegov zadatak nije prenošenje tradicije, već pokazati kako se nada današnjice iskri iz ognjišta davnine, kao domaći iz luči siromašne prodavačice. Pamćenje je 'istina bez mudrosti'; sjećanje koje najdublje korijenje pušta u zaboravu. Izrastajući iz mladosti koja je zaboravlja – unuka u *Kako je Potjeh tražio istinu* i sina u *Šumi Striborovoj*, tradicija je fabulacija naroda koji nedostaje, kao što ni slavenska - ili jugoslavenska - mitologija nije ništa drugo do li plamen uzdizanja cijele duše slavenskog plemena.

Sadašnjost obuhvaća cjelokupnu povijest čovječanstva. Tako se "nesuvisla nagađanja" davnine vraćaju iz sadašnjosti kao "slavenska čuvstva, ganuća, naziranja i zaključivanja" **[Brlić-Mažuranić, 1930.: 166.]**; oni su zbijeni u tempu 100:1. Imajući na umu takav odnos između 'vanjskih i nutarnjih veza', *Priče* Brlić-Mažuranić dokučuju davninu iz sadašnjosti, kao što se pripovijest o sadašnjosti uvijek odnosi na davninu.

Kako je Potjeh tražio istinu pripovijest je o odustajanju od potrage "za pravim i prvotnim začetkom" u prošlosti kako bi se on tražio u sadašnjosti. Porijeklo je nezaboravno upravo zato što je zaboravljeno, *davno*, ili, jer je, Svarožićevim riječima, "istina bez mudrosti". Pomoćnici kao figure zaboravljenog nemaju ulogu podsjećanja. Naprotiv, oni, poput *bjesova* u *Kako je Potjeh tražio istinu*, održavaju nezaboravni karakter zaboravljenog, zadržavaju *davninu* u sadašnjosti.

Braća Ljutiša, Marun i Potjeh, unuci staroga Vjesta jednog se jutra nađu u šumi. Dok odmiču dalje u dubinu šume započnu zazivati Svarožića. On se ukaže pred braćom, povede ih na let oko svijeta. Nakon putovanja on zabrani braći da napuštaju svoj dom i naredi im da se skrbe za Vjesta do njegove smrti. Zapovijest je čuo Bjesmar, Svarožićev suparnik. Bjesomar je već dugo ljut na Vjesta jer postavio je sveti oganj koji rastjeruje nečiste sile. Bjesomar šalje trojicu svojih slugu bjesova da navedu braću da zaborave što im je Svarožić zapovjedio: „Bijahu oni /bjesovi/ luda i bezglava čeljad, koja niti je za koji posao, niti može kome nauditi, dok ih čovjek ne primi sebi” **[Brlić-Mažuranić, 1926.: 16.]**. Kad su se vratili kući, braća kažu Vjestu da su susreli Svarožića. Vjest ih upita što im je Svarožić zapovjedio. Umjesto da priznaju da su zaboravili Svarožićeve riječi, Ljutiša i Marun lažu Vjestu pod utjecajem njihovih bjesova. Potjeh se othrvao svome bijesu i kaže Vjestu da je zaboravio Svarožićevu naredbu, ali da će otići od kuće u planinu i ostati ondje dok se ne sjeti. Putovanje je povezano s traganje za istinom. Dok su Ljutiša i Marun 'primili k sebi' bjesove, Potjeh se odupire svom demonu. Bijes ometa Potjeha dok se pokušava prisjetiti susreta sa Svarožićem. U isto vrijeme Ljutiša i Marun odlučuju ubiti djeda podmetanjem požara u njegovoj kući. Nakon što postave požar, Ljutiša i Marun bježe u planine i ondje čekaju djedovu smrt.

U međuvremenu se Svarožić pojavio pred Potjehom i rekao mu kako je bio glup i nepromišljen. Potjeh se iznenada sjeti što su on i njegova braća obećala Svarožiću i vraća se kući. Pri povratku, nagne se nad bunar da se umije, pada i utapa se. Njegov bijes koji se, unatoč svemu, vezao za Potjeha počne plakati i zvati u pomoć. Čuju ga

Ljutiša i Marun koji dolaze do bunara, ugledaju Potjehov kožuh i bijesa kako oplakuje Potjeha. Ljutiša i Marun uviđaju svoje zlodjelo i žurno se vraćaju kući. Ostaju na krčevini, brinu se za Sveti Oganj i čuvaju ljudski rod od demonskih sila kojima upravlja Bjesomar. Brlić-Mažuranić ističe da je ljudski rod spašen od Bjesomara upravo uz pomoć bjesova, njegovih pomoćnika koji su zapravo pomogli ljudima: „Jer da nije poginuo Potjeh tražeći istinu, niti bi bjesovi ostavili Maruna i Ljutišu, niti bi na krčevini bilo svetog ognja ni čestitog naroda” **[Brlić-Mažuranić, 1926.: 35.]**. Stoga bajka nema razrješenje u svetom području Svarožića i svjetovnom Vjesta; sukob se razrješava u demonskoj zoni nerazlučivosti između svetoga i svjetovnoga. Likovi pronalaze spas napuštajući svoj dom, ubijajući djeda, udružujući se s bjesovima i zaboravljajući Svarožićevu zapovijest.

Upravo u tom zaboravljanju braća uspostavljaju područje - krčevinu - koje je izvan Svarožića i Bjesomara; sveti oganj obojicu drži podalje od ljudi. Ljutiša i Marun, koji su zaboravili Svarožićeve riječi, ne pokušavajući ih se prisjetiti poput Potjeha, postali su čuvari svetog ognja: razgraničenja između demona, ljudi i bogova. Pomoćnici, kao figura veze s izgubljenim, u tom iskupljenju bijahu bjesovi: "Naučio se bijes na Potjeha i nikada još nije imao tako lagodnog živovanja kao uz ovog pravednika" **[Brlić-Mažuranić, 1926.: 29.]**.

Dubravka Zima interpretira *Priče iz davnine* sa stajališta neoromantizma, jednog od književnih pravaca na prijelazu 19. u 20. stoljeće, u europskoj književnoj tradiciji nazivanog i izrazom *fin de siècle*. Autorica o tome piše: "Spajajući elemente bajkovite stilizacije, mitsku sliku svijeta kao hijerarhijske strukture te svijest o književnosti koja može biti fantastična jer postoji jedino u jeziku, *Priče iz davnine* u cjelini i u detaljima korespondiraju s neoromantičarskim književnim idejama koje se mjestimice javljaju u europskim književnostima na zalasku 19. stoljeća, u vremenu obilježenom nizom različitih književnih i umjetničkih tendencija kojima je u osnovi isto razočaranje, osjećaj dekadencije i nepovjerenja u zbilju. (...) U času kad se *Priče iz davnine* pojavljuju, moderna je u hrvatskoj književnosti već dala svoje najbolje plodove, a književnost se usmjerava u nekoliko različitih pravaca. (...) K tomu, rat je u punom jeku, i u takvoj polifonoj književnoj situaciji Ivana Brlić-Mažuranić oživljava neoromantičarski bijeg u književnu fantastiku" **[Zima, 2001.: 12.]**. Bajke Ivane Brlić-Mažuranić predstavljaju, prema Zimi, bijeg u alternativnu zbilju iz grube stvarnosti vremena Prvog svjetskog rata kad su *Priče iz davnine*, 1916. godine, objavljene

[Dujić, u: Brlić-Mažuranić, 2008.: 289.]. Dubravka Zima upućuje i na istraživanje razdoblja neoromantizma autorice Ljiljane Ine Gjurgjan. Prema Gjurgjanovoj [Dujić, u: Brlić-Mažuranić, 2008.: 106.] za neoromantizam je karakteristično zanimanje za prošlost, poseban osjećaj za nacionalno te interes za usmenu i narodnu književnost, što je bila i karakteristika romantizma. "U tom kontekstu narodna bajka koja spaja narodnu književnost i fantastično postaje u neoromantizmu ponovno zanimljiva, ali iz posve drugih razloga u odnosu na romantizam. Dok su se romantičari oduševljavali izvornošću, svježinom i nepatvorenošću mitskog gledanja na svijet u narodnoj bajci, u neoromantičarskoj vizuri bajka je dragocjena zbog artifičijalnosti, stiliziranosti i napadnosti oblikovanja; pritom autonomnost književnog prostora bajke zapravo idealno odgovara razmišljanju kraja stoljeća po kojemu se umjetnost može shvatiti kao oblik paralelne fantastične zbilje." [Dujić, u: Brlić-Mažuranić, 2008.: 107.].

Gjurgjanova drži da je ta alternativna stvarnost potekla od novog razumijevanja mita u neoromantizmu, u kojem je shvaćen kao stilizirana slika svijeta, a stilizacija je u *Pričama iz davnine* temeljno strukturno stilsko sredstvo [Dujić, u: Brlić-Mažuranić, 2008.: 108.]. Dubravka Zima ističe višestruku vezu *Priča iz davnine* sa secesijskim stilom – likovnim pojmom prisutnim u književnosti početkom 20. stoljeća: "Kao osnovna, prva vidljiva veza u prvi se plan nameću njezini konstruirani, zatvoreni prostori u koje su smještene radnje bajki, zatim zlatna, srebrna i modra boja kao tri osnovne, ako ne i jedine boje u bajkama, i naposljetku izrazita stilizacija njezina književna svijeta" [Dujić, u: Brlić-Mažuranić, 2008.: 110. - 111.]. Osobine takve književnosti su i ornamentalnost i stiliziranost prostora. Zima te prostore znakovito naziva pozornicama. Sljedeća je, i to vrlo bitna, veza s književnošću kraja stoljeća, odnosno s neoromantičarskim književnim obrascem, estetizacija i stilizacija prostora što ga napućuju stanovnici priče.

"Prostori "priča iz davnine" redom su iskonstruirani, zamišljeni kao pozornica na kojoj se odigravaju događaji, a njihov opis sadrži karakteristične secesijske vizualne elemente. Dvorovi Morskog Kralja u bajci *Ribar Palunko i njegova žena* posuti su zlatnim pijeskom, a ugođaj daje modro svjetlo: 'Oglednu se Palunko i kliknu: 'E, čuda mi divnoga, čitava poljana od zlatnog pijeska!' ... Od kamena od Alatira plavi se svjetlo kao plava mjesečina. Ovjesile se nad dvoranom grane od bisera, uzdigli se po dvorani stolovi od koralja." [Dujić, u: Brlić-Mažuranić, 2008.: 126. 127.]. Stribor, šumski starješina, sjedi "u dudu tako velikom, da je u njem bilo sedam zlatnih

dvorova i osmo selo, srebrnom ogradicom ograđeno.' (...) No i drugi prostori u kojima se zbivaju bajke, a u kojima ne nalazimo vizualne elemente koje bismo mogli povezati sa secesijskom vizualnošću također su 'stilizirani zatvoreni prostori iz kojih je nemoguće izaći, nestvarni, nastanjeni tajanstvenim bićima, predloženi poput pozornice na kojoj se odvija radnja bajki, i u njima je moguće prepoznati stiliziranost o kojoj je ranije bilo riječi." [Dujčić, u: Brlić-Mažuranić, 2008.: 128.].

8. Zaključak

Kao kompleksni i dinamični entiteti, književne vrste i žanrovi se nikada nisu mogli oštro razgraničiti pa spoznaje o prelaženju, a ponekad čak i narušavanju njihovih granica nisu novost. Bajka i fantastika međusobno se prožimaju pa su se u literaturi često poistovjećivale.

Mitologija upravo jest takva vrsta discipline koja zahtijeva određene povijesne, društvene, kulturološke činjenice koje su nedvojbeno gotovo uvijek međusobno povezane. Pa tako i kada govorimo o njoj, pogotovo o njenim utjecajima moramo sagledati sve ono značajno što ju određuje. Također i književna djela poput *Priča iz davnina* koje su u same po sebi višeslojne moramo gledati na taj način.

Postavljeni ciljevi su obrađeni, odnosno postignuti ovim redom:

- analizirani su elementi slavenskog/narodnog duha
- prepoznati su elementi narodne bajke koje utječu na kompoziciju pripovijetki
- utvrđeni su slavenski elementi kroz *Priče iz davnina*
- analizirani su nadnaravni elemente koje ističu lokalnu, nacionalnu, i regionalnu pripadnost.

Rad se bavio slavenskom mitologijom i njezinom usmenom predajom, te u konačnici, načinom kojeg je autorica primijenila u komponiranju pripovijetki.

Postavljena je usporedba slavenskih mitova sa bajkama književnice Ivane Brlić-Mažuranić. Upravo su bajke temeljene na raznim, narodnim mitovima i legendama, neobična sličnost koje se pojavljuju u jednim i drugima.

Ovaj rad ističe činjenicu kako je spisateljica svojim djelovanjem i obradom staroslavenskih, poganskih mitova uspjela zadržati narodni duh, te očuvati usmenu predaju svoga kraja.

9. SAŽETAK

Ovaj rad će se baviti djelima poznate autorice, koja se nalaze u *Pričama iz davnina* u svrhu boljeg upoznavanja s književnim djelom, i tematikom ovog rada. Bajke Ivane Brlić-Mažuranić nadahnute su lokalnim i regionalnim legendama, te da bi napisala *Priče iz davnine*, Ivana Brlić-Mažuranić služila se predajama, preciznije govoreći - mitologijama. Mitologija upravo jest takva vrsta discipline koja zahtijeva određene povijesne, društvene, kulturološke činjenice koje su gotovo uvijek međusobno povezane. Književna djela poput *Priča iz davnina* su same po sebi višeslojne, te ih moramo gledati na taj način.

Ključne riječi: Priče iz davnina, legende, mitologija, isprepletenost, višeslojnost

SUMMARY

This paper will deal with the works of a famous author, which are found in stories about the past, in order to increase the knowledge of the literary work, and the theme of this work. Fairy tales of Ivana Brlić-Mažuranić are inspired by the local and regional legends, and, to write Tales, Ivana Brlić-Mažuranić used the traditions, more specifically - mythologies. Mythology is precisely that kind of discipline that requires particular historical, social, cultural facts, that are almost always linked together. Literary works such as *The Stories of the past* are themselves multi-layered, and they have to be looked in that way.

Keywords: Stories from the past, legends, mythology, interconnectedness, multiple layers

10. Literatura

1. Brlić-Mažuranić, Ivana. *Priče iz davnine*. Zagreb: Školska knjiga. 1916/2002.
2. Faust, Viktoria. *Vile*, Zagreb: Zagrebačka naklada. 2002.
3. Ložica, Ivan. *Poganska baština*, Zagreb, Golden marketing. 2002.
4. Vukelić, Tatjana. *Mitologija : mitovi, legende i vjerovanja*. Rijeka : Dušević & Kršovnik, 2004.
5. Schneeweis, Edmund. *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga. 2005.
6. Journey throug slavic mythology
<https://russianculture.wordpress.com/2010/12/20/slavic-mythology-svarog-%D1%81%D0%B2%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B3/>
7. Anić, Vladimir. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber. 2003.
8. Jolles, Andre. *Kratki oblici*. Zagreb: Matica hrvatska. 2000.
9. Todorov, Tzvetan. *Uvod u fantastičnu književnost*. Beograd: Nolit. 1987.
10. Pintarić, Ana. *Umjetničke bajke: teorija, pregled, interpretacija*. Osijek: Filozofski fakultet. 2008.
11. Hameršak, Marijana. Predodžbe djetinjstva i preobrazbe bajke: primjeri hrvatske dječje književnosti 19. stoljeća. *Književna smotra* 156 (2): 113-123. 2010.
12. Crnković, Milan. *Sto lica priče: antologija dječje priče s interpretacijama*. Zagreb: Školska knjiga. 1987.

13. Težak, Dubravka. *Hrvatska poratna dječja priča*. Zagreb: Školska knjiga. 1991.
14. Peleš, Gajo. *Tumačenje romana*. Zagreb: ArTresor. 1999.
15. Petzold, Dieter. Fantasy Fiction and Related Genres. *Modern Fiction Studies* 32 (1): 11-21. 1986.
16. Težak, Dubravka i Stjepko. *Interpretacija bajke*. Zagreb: DiVič. 1997.
17. Nikolajeva, Maria. Fairy tales and Fantasy: From Arhaic to Postmodern. *Marvels and Tales* 17 (1): 138-156. 2003.
18. Hranjec, Stjepan. *Dječji hrvatski klasici*. Zagreb: Školska knjiga. 2004.
19. Hranjec Stjepan. Tri modela nove bajkovitosti. *Umjetnost i dijete* 48: 43-56. 2004.
20. Hranjec, Stjepan. *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga. 2006.
21. Kravar, Zoran. *Kad je svijet bio mlad: visoka fantastika i doktrinirani antimodernizam*. Zagreb: Mentor d. o. o. 2010.
22. Zima, Dubravka. Fantastika u suvremenoj hrvatskoj dječjoj prozi. U: *Odrastanje u zrcalu suvremene književnosti za djecu i mladež*, ur. Ranka Javor, 40-51. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba. 1997.
23. Kos-Lajtman, Andrijana, Tamara Turza-Bogdan. Utjecaj usmenoknjiževnih i mitoloških tvorevina varaždinskog kraja na književni rad Ivane Brlić-Mažuranić. *Narodna umjetnost* 47 (2): 175–190. 2010.

24. Kos-Lajtman, Andrijana, Jasna Horvat. Istraživački profil Ivane Brlić-Mažuranić u Pričama iz davnine: nova konstrukcija izvora i metodologije. *Fluminensia* 23 (1): 87–99. 2011.
25. Bošković-Stulli, Maja. *Priče iz davnine* i usmena književnost. U *Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić*,. Dubravko Jelčić, ur., 163-180. Zagreb: Mladost. 1970.
26. Brešić, Vinko. *Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić. Kritičko izdanje. Romani*. Slavonski Brod: Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod. 2010.
27. Brlić, Ivo. Ivana Brlić-Mažuranić na Hališću. *Zagorski kolendar* (10): 219-226. 1960.
28. Brlić, Ivo. Životopis. U *Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić*, Dubravko Jelčić, ur., 249–254. Zagreb: Mladost. 1970.
29. Gjurgjan, Ljiljana Ina. *Mit, nacija i književnost "kraja stoljeća": Vladimir Nazor i W. B. Yeats*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb. 1995.
30. Šicel, Miroslav: *Književno djelo Ivane Brlić-Mažuranić*, „Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić“ (ur. D. Jelčić, J. Skok, P. Šegedin, M. Šicel, M. Vaupotić), Mladost, Zagreb, 1970., str. 5-18.
31. Jelčić, Dubravko: *Etičke i estetske dimenzije u djelu Ivane Brlić-Mažuranić*, „Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić“ (ur. D. Jelčić, J. Skok, P. Šegedin, M. Šicel, M. Vaupotić), Mladost, Zagreb, 1970., str. 112.-117.
32. Diklić, Zvonimir: *Interpretacijska studija J. Skoka o „Čudnovatim zgodama šegrta Hlapića“ i „Pričama iz davnine“ Ivane Brlić-Mažuranić*, „Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU“, br. 18, Varaždin, 2007, str. 167-181.
33. Crnković, Milan: *Ivana Brlić-Mažuranić i hrvatska dječja književnost*, „Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić“ (ur. D. Jelčić, J. Skok, P. Šegedin, M. Šicel, M. Vaupotić), Mladost, Zagreb, 1970., str. 100.-111.

34. Brlić-Mažuranić, Ivana. 1930. „Autobiografija“. *Hrvatska revija* 3 (5): 241-249.
35. Brlić-Mažuranić, Ivana. 1930. „O postanku Priča iz davnine (Pismo sinu dru Ivanu Brliću)“. *Hrvatska revija* 3 (5): 289-290.
36. Stipanec, Sanja. 2013. Diplomski rad - Nodilova rekonstrukcija slavenske mitologije pomoću srpskoga i hrvatskoga usmenoknjiževnog blaga, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
<http://darhiv.ffzg.unizg.hr/2242/5/DIPLOMSKI%20RAD%20stipanec.pdf> .